

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

КІНОЛОГІЧНА СЛУЖБА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК
КІНОЛОГІЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Методичні рекомендації

Київ
2023

УДК 343.982.4(477)
B433

Авторський колектив:

Юсупов В. В., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ);

Антошук А. О., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Приходько Ю. П., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Копча В. В., доктор юридичних наук, професор (Ужгородський національний університет);

Красьоха Я. В. (відділ організації кінологічної діяльності Національної поліції України);

Філіпов Ю. Є. (Національна академія внутрішніх справ)

Рецензенти:

Кофанов А. В. – кандидат юридичних наук, доцент, спеціальна кафедра № 2 Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Хабло О. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 22 вересня 2023 року (протокол № 12)

Матеріали подано в авторській редакції

Використання службових собак кінологічними підрозділами Національної поліції України для виявлення вибухових речовин в умовах воєнного стану [Текст] : метод. рек. / [В. В. Юсупов, А. О. Антошук, Ю. П. Приходько та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 46 с.

Розглянуто заходи безпеки під час поведінки працівників поліції з вибуховими матеріалами та речовинами. Висвітлено загальні положення використання службових собак кінологічних підрозділів Національної поліції України для виконання оперативно-профілактичних і службово-бойових завдань в умовах воєнного стану. Проаналізовано нормативну основу службового собаківництва в межах завдань Національної поліції. Розроблено рекомендації щодо використання службових собак для виявлення вибухових матеріалів і речовин в умовах воєнного стану. Окреслено можливості одорологічних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з вибуховими матеріалами та речовинами.

Для інспекторів-кінологів, експертів-одорологів, фахівців з ветеринарної медицини, слідчих, оперативних працівників, суддів, наукових і науково-педагогічних працівників юридичних закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти, усіх, хто цікавиться проблемами кінологічної підготовки службових собак.

УДК 343.982.4(477)

© Юсупов В. В., Антошук А. О., Приходько Ю. П., Копча В. В., Красьоха Я. В., Філіпов Ю. Є., 2023

© Національна академія внутрішніх справ, 2023

© Відділ організації кінологічної діяльності Національної поліції України, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
1. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВОДЖЕННЯ З ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ	8
2. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОДОРОЛОГІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	11
3. НОРМАТИВНА БАЗА ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	17
4. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ МАТЕРІАЛІВ І РЕЧОВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ КІНОЛОГА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ПОШУКУ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН. РОБОТА ЕКСПЕРТА-ОДОРОЛОГА З ВІДБОРУ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ	28
5. МОЖЛИВОСТІ ОДОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА РЕЧОВИНАМИ	38
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДСНС	– Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЗСУ	– Збройні Сили України
ЄРДР	– Єдиний реєстр досудових розслідувань
КОРД	– Корпус оперативно-раптової дії
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
НАТО	– Північноатлантичний альянс (англ. North Atlantic Treaty Organization)
НПУ	– Національна поліція України
ОМП	– огляд місця події
СОГ	– слідчо-оперативна група
STANAG	– стандарт НАТО (англ. Standardization Agreement)

ВСТУП

Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах актуалізує необхідність використання нових підходів до дослідження різноманітних джерел слідової інформації. Особливу небезпеку становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. Сьогодні в Україні сліди запаху використовують для розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Виконанню цих завдань сприяє застосування знань і практичних навичок у галузях криміналістичної техніки – вибухотехніки й одорології.

Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи з вибухонебезпечними предметами та речовинами, одорологічною інформацією, використовуючи допомогу кінологів і службових собак, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів.

З цією метою залучають як спеціалістів таких працівників поліції: вибухотехніка, кінолога зі службовою собакою, спеціаліста-криміналіста, експерта-одоролога. Також цінною є допомога спеціалістів у галузі ветеринарії під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів у кримінальному провадженні й доказуванні обставин кримінального правопорушення, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Проблематика методичних рекомендацій має комплексний характер, адже із запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, за допомогою залучення комплексу методів, засобів, прийомів працює доволі широке коло суб'єктів: вибухотехніки Національної поліції; працівники кінологічної служби як спеціалісти, спеціалісти-криміналісти Національної поліції України, яких залучають до виконання завдань щодо збирання запахової слідової інформації; слідчі, які здійснюють кримінальне провадження; експерти Експертної служби МВС України, які проводять судову експертизу вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) та судово-одорологічну експертизу, надають висновок експерта, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні. Запахові

сліди є предметом лабораторного (інструментального) дослідження. Під час виявлення вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин надзвичайно важливе значення має пошукова діяльність працівників правоохоронних органів, кінолога зі спеціальним собакою з пошуку вибухівки.

На кордонах нашої держави прикордонники зі службовими собаками затримують злочинні угруповання, виявляють наркотичні й вибухові речовини, а також надають допомогу в разі нещасних випадків.

Кінологічна служба активно розвивається в підрозділах ЗСУ. Нині відбувається узгодження діяльності кінологічних підрозділів ЗСУ зі стандартами й вимогами НАТО (STANAG), триває вдосконалення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність кінологічної служби; системи використання кінологічних розрахунків мінно-розшукових собак у службовій діяльності; програми підготовки кінологів, дресирування і тренування службових собак, з огляду на європейські стандарти, створення ефективної системи матеріально-технічного забезпечення для оновлення матеріальної бази кінологічних підрозділів, утримання та використання службових собак.

Кінологічна служба успішно функціонує в підрозділах Національної поліції України. Станом на 2023 рік у кінологічній службі Національної поліції утримують близько 900 службових собак. Понад 600 кінологів разом зі своїми чотирилапими помічниками розшукують злочинців, патрулюють міста, знаходять вибухівку, зброю та наркотики. Службових собак утримують у кінологічних центрах, які є в кожному територіальному органі поліції, також вони допомагають вибухотехнікам, патрульним, працівникам КОРД і поліції охорони.

Від початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України, з 24 лютого 2022 року, на блокпостах (постах поліції) кінологів (без службових собак) було залучено 5784 рази, 12 192 рази кінологи виконували службово-бойові завдання зі службовими собаками, для забезпечення публічного порядку й безпеки, патрулювання, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, а також для надання допомоги в евакуації громадян кінологів поліції залучали понад 26,5 тис. разів. За допомогою службових собак поліції виявлено та вилучено 7419 одиниць зброї та боєприпасів, 127 428 набоїв і 157 кг вибухівки.

Кінологи кінологічних підрозділів поліції здійснили 21 291 виїзд на місця подій, ефективне застосування розшукових собак за «гарячими слідами» допомогло в розкритті 18 640 кримінальних правопорушень.

Кінологи територіальних органів поліції зі спеціальними собаками з пошуку вибухівки та зброї здійснили 2898 виїздів за сигналами про мінування об'єктів і провели їх відпрацювання, узяли участь у здійсненні 19 595 оперативно-розшукових й інших профілактичних заходів. Виявлені предмети, заборонені до обігу, стають об'єктами судових експертиз у межах кримінальних проваджень.

Отже, виявлення запахових слідів й одорологічні експертні дослідження є одним зі способів ідентифікації правопорушників, що сприяє швидкому та ефективному розслідуванню злочинів, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, розшуку злочинців та осіб, зниклих безвісти. Запорукою успішного запровадження в практику боротьби з протиправною діяльністю є кваліфіковані дії інспекторів-кінологів і слідчих з виявлення, фіксації та вилучення запахової інформації на місці події, її подальшого дослідження та використання з метою реалізації завдань кримінального провадження та запобігання злочинам.

1. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВОДЖЕННЯ З ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Розглянемо загальні заходи безпеки в разі виявлення та під час поводження з вибуховими матеріалами й речовинами.

У разі виявлення вибухонебезпечних предметів на місці ймовірного розміщення вибухових матеріалів і речовин

Відкрита місцевість (вулиці, проспекти, майдани, подвір'я)

Вибухові пристрої можуть переносити й маскувати у валізах, коробках, пакетах тощо. Ці речі залишають на відкритій місцевості або маскують у кущах, урнах для сміття, деревах тощо. Виявлений підозрілий предмет відкривати, пересувати або переносити категорично **заборонено**.

Необхідно негайно вжити заходів для оточення місця виявлення підозрілого предмета, викликати спеціалістів-вибухотехніків і за допомогою локалізаторів вибухового пристрою ізолювати його.

Будинки, вокзали

Вибухівку в таких приміщеннях можуть закладати завчасно, тож пошук і виявлення вибухових пристроїв потребують тривалого часу. У разі виявлення підозрілого предмета слід негайно викликати спеціалістів-вибухотехніків, здійснити евакуацію людей на безпечну відстань і вжити заходів щодо локалізації вибухового пристрою.

Автомобілотransпорт

Вибухові пристрої можуть закладати як всередину транспортного засобу, так і ззовні. Виявити наявність вибухового пристрою всередині автомобіля може й власник, якщо він буде уважним під час огляду транспортного засобу. Ззовні вибуховий пристрій можна виявити, якщо він знаходиться під транспортним засобом, а також за наявності підозрілих сторонніх предметів, які не належать до конструкції цього засобу. Допомогу у виявленні вибухівки надають кінологи зі спеціальними собаками.

Локалізувати виявлений вибуховий пристрій майже неможливо. У разі виявлення підозрілих предметів необхідно огородити місце події, здійснити евакуацію людей на безпечну відстань і негайно викликати спеціалістів-вибухотехніків.

Загальні заходи безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами й речовинами:

- для проведення вибухових і спеціальних вибухотехнічних робіт залучають не менше ніж двох спеціалістів-вибухотехніків;

- головною метою спеціаліста-вибухотехніка є запобігання травмуванню або загибелі людей, а також збереження власного життя;

- кожний виїзд за фактом анонімного повідомлення спеціалісти-вибухотехніки повинні розцінювати як достовірний;

- у разі виявлення вибухової речовини, вибухового пристрою або предмета, схожого на нього, категорично заборонено проводити з ними будь-які маніпуляції (рухати з місця, трусити, відкривати тощо) працівникам, які не мають права на проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

- у разі виявлення речовини, схожої на саморобну ініціюючу вибухову речовину, подальші дії з нею необхідно проводити тільки після її зволоження водою;

- спеціальні вибухотехнічні роботи (крім експертного огляду та пошуку) проводять у засобах індивідуального захисту;

- заборонено проводити огляд місця події за фактом вибуху без огляду території на наявність вторинних вибухових пристроїв, вибухонебезпечних залишків або частин вибухового пристрою, що вибухнув, а також без узгодження зі спеціалістами відповідних служб (обленерго, газової служби, водоканалу тощо) стосовно можливості безпечного перебування на місці вибуху;

- входити до приміщення, у якому стався вибух, дозволено після його ретельного провітрювання від продуктів вибуху;

- заборонено залучати спеціалістів-вибухотехніків до розрядження, перевезення або знищення боєприпасів, що не стосуються кримінального провадження;

- виявлення та вилучення вибухових матеріалів залежно від категорії небезпечності слід фіксувати фотозйомкою, відеозаписом та іншими технічними засобами, а за необхідності – рентгенографуванням внутрішньої будови об'єктів;

- критерієм для прийняття рішення щодо подальшого поводження з виявленими вибуховими матеріалами є пріоритет захисту здоров'я та життя людини над збереженням криміналістичних слідів, зокрема запахових;

- з метою збереження запахових та інших слідів на вибухових пристроях і запобігання внесенню сторонніх слідів під час проведення огляду, визначення категорії небезпечності,

контактного розрядження, дистанційного руйнування на виявлених вибухових пристроях або предметах, що їх нагадують, огляду місця події спеціалісти-вибухотехніки працюють у спеціальному одязі, гумових рукавичках й одягнутах на взуття бахілах;

- вилучені вибухові матеріали повинні бути оглянуті спеціалістом-вибухотехніком для визначення категорії небезпечності, надання рекомендацій щодо подальшого поводження з ними;

- рішення про подальше поводження (розрядження, руйнування або знищення) щодо виявлених вибухових матеріалів приймають спеціалісти-вибухотехніки;

- виявлення та вилучення криміналістичних слідів, запахової інформації на розряджених вибухових пристроях або предметах, що їх нагадують, проводять у присутності спеціалістів-вибухотехніків;

- пакування вибухонебезпечних предметів спеціалісти-вибухотехніки здійснюють так, щоб унеможливити їх вільне переміщення в упаковці. Вибухові речовини упаковують у скляну, картонну або паперову тару тощо.

Під час проведення огляду, у разі виявлення кінологом зі спеціальним собакою вибухонебезпечних предметів чи предметів зі схожими запахами, заборонено торкатися їх та переміщати. У разі виявлення підозрілого предмета негайно інформують працівника вибухотехнічного підрозділу, вживають заходів для захисту джерела запаху від механічних пошкоджень й обмеження доступу сторонніх осіб, перебуваючи на безпечній відстані. Працівники поліції, які задіяні в проведенні огляду місця події, пов'язаного з використанням (можливим використанням) вибухових матеріалів, мають бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, шоломи тощо).

Під час проведення робіт з пошуку вибухівки за допомогою спеціальних собак кінолог повинен мати засоби індивідуального захисту (бронежилет, каска), а спеціального собаку (залежно від обставин) рекомендовано одягати в спеціальний захисний жилет.

В умовах дії воєнного стану в Україні посиленою є увага до захисту собак. Бронежилет для собак важить близько п'яти кілограмів. Жилет виготовляють з м'якої броні, що захищає передусім від уламків і куль, випущених з короткоствольної зброї. Такий службовий собака має, попри додаткову вагу, залишатися ефективним і вільно пересуватися.

2. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОДОРОЛОГІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Одорологія – це наука, що вивчає запахи. На її основі створена та розвивається криміналістична одорологія. Індивідуальність запаху ґрунтується на найскладніших фізіологічних реакціях, які відбуваються в організмі людини, унаслідок яких у навколишнє середовище постійно виділяються специфічні сигнали – продукти діяльності ендокринних залоз.

Криміналістична одорологія – сукупність спеціальних знань, умінь і навичок вилучення та дослідження запахів з метою встановлення за ними приналежності предметів, слідів та інших об'єктів певній особі.

Криміналістична одорологія є також галуззю криміналістичної техніки, що вивчає закономірності виявлення, аналізу, вилучення та зберігання запахових слідів і розроблених на їх основі технічних засобів, наукових прийомів і методів їх дослідження з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів, а також подальшого їх використання в кримінальному судочинстві.

Криміналістичну одорологію поділяють на кінологічну й інструментальну – ольфактроніку. В інструментальній одорології як аналізатор застосовують фізико-хімічні прилади, здатні виділяти спектр пахучих речовин, реєструвати його у вигляді ольфактрограми й детектувати з високою чутливістю окремі компоненти виділень людини. У кінологічній одорології як аналізатор пахучих речовин використовують орган нюху спеціально підготовленого службового собаки (собаки-детектора).

Сутність методу криміналістичної одорології – збір, консервація та лабораторна ідентифікація запахів фахівцями за допомогою службових собак-детекторів й інструментальних методів.

Залози людини, передусім ті, які розміщені на долонях, підшвах ніг, щодобово виділяють близько 800 см³ поту, жиру й інших пахучих речовин, а в разі перегрівання або значного фізичного навантаження – близько 2,5 літрів.

Запахи, що виходять від людини, можна умовно розділити на природні, професійні й побутові.

До природних належать запахи виділень різних частин організму.

Професійні запахи – це запахи, властиві, наприклад, медикам, м'ясникам, водіям та ін.

До *побутових* запахів належать запахи, притаманні певним приміщенням: кухням, холодильникам, ванним кімнатам.

Речовини, що утворюють запах людини, – постійні компоненти матеріальних слідів злочину. Там, де був злочинець, завжди виявляються ці носії запаху: піт, відмерлі частки шкіри тощо.

Випаровуючись, потожирові речовини утворюють запахові сліди. Вони залишаються на різних поверхнях і предметах, з якими мав контакт злочинець, насичують повітря довкола нього, просочують його одяг, взуття, білизну й інші предмети. Навіть за нетривалого перебування злочинця на місці події там, де він стояв, сидів, лежав, залишаються запахові сліди.

Отже, джерелами одорологічної інформації можуть бути середовище, у якому перебував злочинець, приміщення (ділянка місцевості), предмети, до яких він торкався, зокрема вогнепальна зброя, вибухові речовини, наркотичні засоби, сліди знарядь злому, сліди ніг, пальців рук, кров, слина, сеча, сперма, а також слабо видимі й невидимі сліди.

Характерними об'єктами-носіями слідів запаху людини є:

плями сухої крові, волосся, нігті, частки тканин (зберігають запах десятки років);

особисті речі, одяг, взуття, недопалки (утримують запах до декількох місяців);

предмети, що знаходилися в контакті з тілом живої людини, зокрема знаряддя злочину, зброя, вибухівка, дверні ручки, замки зі слідами перепилювання, а також посуд, телефонна слухавка, кермо автомобіля, дивани, стільці, крісла, чохли сидінь автомобіля (зберігають запах до 60 год);

сліди взуття, ніг (зберігають запах до 10 годин, узимку – протягом доби).

За допомогою ***криміналістичної одорології*** в слідчій та розшуковій діяльності може бути виконано такі ***завдання***:

1) одержання інформації про наявність або відсутність на певних предметах слідів запахів, що дає змогу виключити походження запахового сліду від конкретної людини або виділити з кола підозрюваних осіб того, хто міг залишити цей слід;

2) встановлення за запаховими слідами, вилученими з

місця події, механізму злочину, а у випадках типових злочинів, наприклад, контрабанди вибухових речовин, вчинених однаковим способом, можливої причетності до цих злочинів одних і тих самих осіб;

3) встановлення особи за зразками запаху, що особливо важливо при розслідуванні катастроф з великою кількістю жертв;

4) виявлення за первинними і вторинними запаховими слідами (по навколишніх фонових запахах, адсорбованих слідоносіїв разом з індивідуальними пахучими компонентами) місця можливого перебування їх джерела – злочинця.

Слідам запаху притаманні такі **фізичні властивості** газоподібних речовин як летючість, розчинність, адсорбція, розведення й дифузія.

Летючість слідів запаху – це здатність молекул запаху випаровуватися, тобто переходити із твердого стану в газоподібний. Випаровування відбувається при будь-якій температурі, однак швидкість його залежить від природи речовини й зовнішніх умов: при підвищенні температури або посиленні вітру інтенсивність випаровування збільшується. Отже, сліди запаху довше зберігаються взимку, ніж влітку, у закритому приміщенні й при відсутності протягів, ніж на відкритій місцевості або за наявності вітру, тощо.

Під розчинністю слідів запаху розуміється здатність молекул запаху розчинятись в клітинах нюхового епітелію живих істот. Дана властивість дозволяє сприймати запах органами нюху людини або тварин.

Адсорбція слідів запаху являє собою здатність молекул запаху (інших газоподібних речовин) поглинатись поверхневим шаром іншої речовини. Завдяки цій властивості можливе сприйняття запахової речовини, змішаної з повітрям, виділення її на твердих і ворсистих поверхнях.

Процес адсорбції в загальному вигляді може бути зведений до концентрування й утримання речовин на поверхні або у порах твердого тіла. В адсорбції беруть участь як мінімум два об'єкти: тверде тіло (адсорбент) і речовина, що поглинається, в газоподібному або рідкому стані. Остання з газової або рідкої фази, у якій вона перебувала (адсорбтив), переходить при поглинанні твердим тілом в адсорбований стан (адсорбат).

Під розведенням слідів запаху розуміють зміну концентрації молекул запаху в сліді, що веде до утворення запаху нової якості.

Дифузія слідів запаху означає проникнення молекул запаху в структуру (масу) іншої речовини (як правило, твердої). Наприклад, взуття при носінні просочується індивідуальним заходом людини й через певний період саме перетворюється в джерело цього запаху, залишаючи його в слідах на ґрунті й інших поверхнях при контактній взаємодії. Експериментально встановлено, що нове взуття вже після добового носіння перетворюється в джерело індивідуального запаху власника.

Існують **криміналістичні властивості** слідів запаху: безперервність механізму утворення, рухливість структури, розсіюваність, подільність, здатність до збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці, індивідуальність слідів і зразків запаху людини, відносна стійкість слідів запаху, відносна незмінність зразків запаху людини (за М.В. Салтевським):

1. *Безперервність механізму утворення слідів запаху* відбиває специфічну сторону його виникнення. За наявності джерела запаху й відповідних зовнішніх умов сліди запаху утворюються безперервно – доти, поки існує джерело.

На відміну від звичайних слідів і мікрослідів, утворення яких відбувається, як правило, одномоментно або в більш-менш короткий період часу (у момент контакту), виникнення слідів запаху являє собою тривалий процес. Тобто існує правило: час, протягом якого можливе виявлення слідів запаху, залежить від кількості пахучої речовини, що є джерелом запаху, і від зовнішніх умов, що прискорюють або гальмують процес летючості цієї пахучої речовини.

2. *Рухливість структури слідів запаху* характеризує тимчасовий стан речовини сліду й свідчить про те, що між її молекулами немає зв'язку, вони перебувають у хаотичному русі й постійно перемішуються між собою та молекулами повітря або іншого середовища, у якому відбувається процес слідоутворення. Тому інтенсивність (концентрація) запаху поблизу джерела вища. Адсорбування сліду запаху необхідно робити шляхом закачування повітряного середовища безпосередньо біля поверхні джерела запаху або шляхом контакту абсорбенту із цією поверхнею. Якщо джерело запаху або адсорбент розміщено в обмеженому об'ємі, наприклад у герметично закритій скляній ємності, то через певний час у

будь-якій частині цього об'єму запах буде являти собою однорідну суміш.

3. *Розсіюваність слідів запаху людини* означає таку їх властивість, коли молекули запаху прагнуть зайняти весь об'єм, у якому вони перебувають. Якщо даний об'єм необмежений або досить великий, то в міру розширення меж сліду запаху зменшується концентрація молекул запаху на одиницю цього об'єму. Звідси виходить практична рекомендація: обсяг ємності, у якій консервується запахоносій, повинен бути порівняємим з об'ємами останнього, а для підвищення концентрації молекул запаху в ємності треба застосувати кількаразове прокачування молекул через адсорбент.

У процесі роботи службового собаки-детектора по «гарячих» слідах запаху на місцевості, послідовне підвищення концентрації молекул запаху змушує її рухатись в напрямку джерела запаху. Вітер змінює напрямок розсіюваності сліду запаху. Тому собака-детектор більш упевнено йде по сліду запаху при вітрі від джерела запаху. Сильний же вітер у напрямку джерела запаху може перешкоджати переслідуванню злочинця (або іншого джерела) по слідах запаху.

4. *Під подільністю слідів і зразків запаху людини* розуміється можливість поділу запаху на кілька частин з тотожними властивостями. У результаті від одного джерела можна законсервувати кілька тотожних носіїв слідів запаху людини або одержати кілька аналогічних зразків її запаху, причому це можливо як одночасно, так і через певні проміжки часу, протягом яких одорологічна інформативність зразків запаху людини залишається відносно незмінною.

5. *Здатність до збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці* означає можливість повного збереження всіх індивідуальних якісно-кількісних характеристик запаху людини й запаху інших речових джерел інформації при розміщенні їх у відповідно обмежену герметичну упаковку.

6. *Індивідуальність слідів і зразків запаху людини* означає той факт, що основні якісні й кількісні параметри запаху кожної конкретної людини неповторні, властиві тільки їй, а тому вона (людина) може бути встановлена за запахом серед значної кількості інших осіб.

7. *Відносна стійкість слідів запаху*, тобто незмінність хімічної структури молекул запаху в умовах навколишнього середовища, що дозволяє збирати й досліджувати їх на предмет встановлення джерела їхнього походження через певний період

часу після виділення. При цьому зазначені сліди запаху ще досить довго будуть зберігати індивідуалізуючі ознаки запаху того об'єкта, від якого вони походять, незважаючи на те, що вони будуть перебувати в оточенні великої кількості слідів запахів інших об'єктів. Саме така властивість притаманна слідам і зразкам запаху людини або іншого живого організму з розвиненими обмінними процесами.

8. *Відносна незмінність зразків запаху людини* свідчить про те, що основні індивідуальні якісні й кількісні параметри запаху конкретної людини протягом всього його життя залишаються незмінними, у той час як інші якісні й кількісні характеристики супутніх компонентів його запаху постійно змінюються під впливом продуктів, у т.ч. лікарських препаратів та алкоголю, наявності шкідливих звичок (паління), фізичних або психічних навантажень, тощо, що у свою чергу при правильній методиці проведення одорологічного дослідження не може обумовити помилковий результат. Службовий собака-детектор у процесі методично правильно проведеного одорологічного дослідження орієнтується на індивідуальну основу запаху людини, абстрагуючись від дії багатьох ендогенних й екзогенних чинників.

Запах утримується поверхнею предметів, з якими людина вступала в контакт. Ідентифікаційна значущість запахових слідів аналогічна значущості слідів рук, а перевага полягає в тому, що перші не контролюються людиною, виходить, не можуть бути знищені і не можуть не бути залишені, бо запах супроводжує людину всюди.

Водночас, запахові сліди дуже нестійкі, вони безупинно розсіюються у просторі і практично зникають. Тому для їх збереження необхідно створити умови, що виключають або уповільнюють розсіювання молекул летючих речовин. Наприклад, приміщення, де знаходився злочинець, не можна провітрювати, а виявлений запаховий слід на відкритій місцевості треба чим-скоріше законсервувати.

3. НОРМАТИВНА БАЗА ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до кримінального процесуального законодавства України, відмінностей між процесуальними правилами застосування спеціальних одорологічних знань під час розслідування злочинів у звичайний час і в період дії воєнного стану немає. Може йтися лише про тактичні особливості залучення спеціалістів-кінологів, проведення судових експертиз, особливості організаційних форм використання спеціальних знань інспекторів-кінологів, зокрема у взаємодії з підрозділами інших правоохоронних органів, Національної гвардії України, ДСНС та ЗСУ.

Стаття 71 КПК України визначає кінолога спеціалістом, тобто передбачає, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений слідчим на місці події для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у передбачених КПК України випадках.

В Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженій наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145, зазначено, що кінологи зі службовими собаками можуть брати участь в оперативно-розшукових і профілактичних заходах, які проводять інші органи виконавчої влади чи військові формування за спільно розробленими планами.

Кінологічний центр є головним кінологічним підрозділом з організаційного й методичного керівництва працівниками підрозділів поліції, які виконують функції кінологічного забезпечення службової діяльності та є основною базою з утримання, розведення, вирощування, підготовки та використання службових собак у протидії злочинності, забезпеченні публічної безпеки й порядку.

Діяльність кінологічного центру спрямована на забезпечення потреб підрозділів кримінальної, патрульної, спеціальної поліції, поліції охорони й особливого призначення, інших підрозділів територіальних органів Національної поліції, відділів (відділень) поліції. У кінологічному центрі утримують службових собак, яких використовують у протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки й порядку.

Відповідно до призначення та виконуваних завдань, *службових собак поділяють на розшукових, патрульно-розшукових, вартових, конвойних і спеціальних* (з пошуку вибухових речовин, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, трупів, для проведення одорологічної вибірки (собаки-детектори)). Для використання в підрозділах поліції спеціального й особливого призначення в кінологічному центрі можуть утримувати спеціально підготовлених собак, яких використовують в антитерористичних заходах.

До однієї із функцій кінологічних підрозділів НПУ належить участь кінологів зі службовими собаками в складі СОГ під час проведення оглядів місць подій, заходів з припинення кримінальних правопорушень, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, які можуть використовувати як речові докази, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки й порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установлення місцезнаходження безвісти зниклих і безвісно відсутніх осіб.

Згідно з Інструкцією з організації діяльності кінологічних підрозділів НПУ, у проведенні оглядів місць подій беруть участь кінологи зі службовими собаками, які входять у склад СОГ. Для допомоги в збиранні запахових слідів з метою проведення подальшої одорологічної вибірки слід використовувати спеціальних собак (собак-детекторів). *Для проведення вибірки людини та речі, пошуку речових доказів й інших завдань використовують розшукових собак.*

Службові собаки є переважно розшуковими; для пошуку підозрюваних осіб за запаховими слідами та виявлення речових доказів їх застосовують на місцях вчинення вбивств, зґвалтувань, розбоїв, грабежів, тілесних ушкоджень, різних крадіжок, підпалів, інших неочевидних злочинів для розкриття злочинів. Рішення про застосування службового собаки (собак)

на місці події приймає старший слідчо-оперативної групи (старший операції) на підставі інформації (пропозицій) кінолога щодо доцільності такого застосування.

Для збереження запахової інформації важливим є п. 4.18 Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів НПУ, у якому зазначено, що *збір запахових слідів і предметів* для використання розшукових собак чи собак-детекторів на місці вчинення кримінального правопорушення здійснюють з дозволу керівника (старшого) групи *під час огляду місця події після його фотографування*.

Отже, кінолог як спеціаліст зі спеціальним собакою (собакою-детектором) оглядає місце вчинення кримінального правопорушення, доповідає слідчому – керівнику СОГ про можливість збору запахових слідів і після отримання його дозволу здійснює відповідні маніпуляції щодо збирання запахових слідів. Під час їх вилучення та пакування собаку-детектора не використовують, усі процедури зі слідами запаху кінолог може здійснювати самостійно.

У разі виявлення на місці події службовою собакою вибухонебезпечного матеріалу, наприклад, на блокпосту або під час огляду місцевості (собака поведінкою вказала на наявність підозрілого предмета), кінолог доповідає про це старшому СОГ (старшому спеціальної операції) для виклику на місце події спеціалістів-вибухотехніків.

Загалом у підрозділах поліції для забезпечення публічної безпеки й порядку та протидії злочинності, а також з метою виконання інших оперативно-службових завдань, покладених на поліцію, використовують (застосовують) підготовлених службових собак:

1) *розшукові* – для розшуку за запаховими слідами осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для проведення вибірки людини та речі, пошуку речових доказів і стріляних гільз, затримання особи, що втікає, чи групи осіб;

2) *патрульно-розшукові* – для патрулювання, використання під час забезпечення публічної безпеки й порядку, охорони прав і свобод людини, пошуку правопорушника за «гарячим» запаховим слідом, затримання особи, що втікає, чи групи осіб, припинення нападу на кінолога чи інших осіб;

3) *спеціальні* – для пошуку та виявлення вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та набоїв, наркотичних засобів, закопаних (захованих) трупів;

4) *конвойні* – для припинення втечі й затримання осіб, які втекли з-під варти;

5) *вартові* – для охорони спеціальних установ й об'єктів поліції та об'єктів, охоронюваних поліцією охорони.

Підготовлених спеціальних собак застосовують під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, для пошуку вибухових речовин і пристроїв, вогнепальної зброї та набоїв до неї, розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним виготовленням, зберіганням, збутом, придбанням наркотичних засобів, пошуку трупів чи людських залишків.

Спеціальних собак для пошуку вибухових пристроїв, вибухових речовин, вогнепальної зброї, набоїв і наркотичних засобів *працівники поліції використовують* під час огляду приміщень та багажу в аеропортах, на залізничних й автобусних станціях, станціях метрополітену, у морських і річкових портах, на блокпостах чи стаціонарних постах патрульної поліції, у житлових, підсобних, поштових приміщеннях, камерах схову, різних транспортних засобах (літаках, плавзасобах, потягах, автобусах, вантажних, легкових автомобілях тощо), інших приміщеннях чи будівлях, а також під час огляду підозрілих осіб.

В умовах воєнного стану активно використовують можливості спеціальних собак для виявлення підозрілих осіб і предметів на блокпостах.

У межах проведення зазначених заходів спеціальні собаки повинні знаходитися на повідку або без нього залежно від ситуації та без намордника. Застосування спеціальних собак поліції для виявлення вибухівки та вибухових пристроїв дозволено лише у визначених випадках та у взаємодії з фахівцями вибухотехнічних служб.

Спеціальних собак поліції не застосовують під час проведення військових чи інших не властивих поліції функцій (розмінування території, пошук мін чи снарядів тощо) (п. 4.59 Інструкції). Збройні Сили України мають власну кінологічну службу, яка виконує окреслені вище завдання.

Водночас кінологи НПУ зі службовими собаками можуть брати участь в оперативно-розшукових і профілактичних заходах, які проводять інші органи виконавчої влади чи військові формування за спільно розробленими планами (п. 1.5 Інструкції).

Для дресирування і тренування службових собак кінологічні центри й освітні заклади поліції, у яких здійснюється підготовка кінологів, забезпечують переважно зразками найпоширеніших вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та боєприпасів (набоїв), тощо.

До інших нормативно-правових актів, які стосуються сфери використання службових собак працівниками Національної поліції України під час виконання професійних обов'язків, належать:

– Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339.

Цей наказ має значення для спеціалістів-вибухотехніків і стосується загальних положень роботи на місці події кінологів зі службовими собаками.

Зокрема, на місце події, пов'язаної з виявленням, використанням вибухових матеріалів або речовин, може виїжджати спеціалізована вибухотехнічна лабораторія Експертної служби МВС України.

Спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може бути залучена до участі в проведенні ОМП у кримінальному провадженні в разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням:

– убивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї;

– пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро й більше осіб;

– вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв тощо.

Під час проведення ОМП слід дотримуватися таких вимог:

а) перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, зокрема спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини й підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

б) відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовують

під час проведення процесуальної дії, вносять до протоколу ОМП;

в) за результатами проведення ОМП залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку й особливостей пакування слідів та об'єктів-слідоносців, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення певних питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів тощо.

Щодо безпосереднього проведення огляду слід зауважити, що:

- під час проведення пошуку й виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби, використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідової інформації;

- про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюють фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксують методи їх виявлення із зазначенням про це в протоколі ОМП;

- під час фіксації виявленої слідової інформації, зокрема запахових слідів, у протоколі спеціалісти (інспектори-кінологи) надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид і кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення);

- **Інструкція про поведіння з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 19.08.2019 № 691.**

У наказі зосереджено увагу на особливостях проведення огляду місця події спеціалістами-вибухотехніками НПУ, пов'язаного з використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують. Зокрема, безпосередній пошук вибухових матеріалів під час огляду місця події за фактом отримання повідомлення про підготовку вибуху проводять спеціалісти-вибухотехніки НПУ за участю кінолога зі спеціальним собакою.

Керівник вибухотехнічної групи, залученої до проведення слідчої (розшукової) дії, пов'язаної з виявленням, використанням вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують, виконує такі функції: а) роз'яснює заходи безпеки й акцентує на неухильності їх дотримання спеціалістами-

вибухотехніками НПУ, кінологами та іншими працівниками й спеціалістами, які задіяні в проведенні слідчої (розшукової) дії; б) за потреби зміни довколишньої обстановки узгоджує безпосередньо на місці події зі слідчим (старшим СОГ) дії спеціалістів-вибухотехніків НПУ та кінологів з метою недопущення втрати слідів учинення правопорушення тощо;

– Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС України від 21.08.1998 № 622.

Відповідно до цього наказу, перевезення територією України вибухових матеріалів здійснюють на підставі дозволів, що видають органи поліції відповідно до заяви керівника підприємства, а також копій дозволу на придбання вибухових матеріалів або, у відповідних випадках, дозволу на право проведення підривних робіт (робіт з вибуховими матеріалами). Охорону вибухових матеріалів під час перевезень територією України здійснюють працівники підрозділів поліції охорони Національної поліції України або відомчої воєнізованої охорони, які озброюються вогнепальною зброєю. У разі охорони вибухових матеріалів відомчою воєнізованою охороною в дозволі на перевезення територією України вибухових матеріалів зазначають осіб, що охороняють вантаж у дорозі, а також дані про зброю.

Також здійснюється організація охорони складів вибухових матеріалів. Зокрема, охорону складів здійснюють для: а) забезпечення пропускового режиму, контролю за ввезенням і вивезенням вибухових матеріалів; б) своєчасного запобігання нападам на об'єкт, спробам розкрадання, а також для вжиття заходів у разі стихійного лиха.

Охорона базисних і витратних складів вибухових матеріалів озброюється нарізною вогнепальною зброєю, а в разі потреби використовують спеціально підготовлених службових собак. Під час розробки дислокації постів в обов'язковому порядку передбачено виставлення постів охорони на складах вибухових матеріалів, контрольно-пропускних пунктах, у

місцях відкритого зберігання вибухових матеріалів під накриттям, на майданчиках, залізничних платформах тощо.

Відповідно службові собаки, яких прикріплюють до охорони складів з вибуховими матеріалами, мають бути підготовлені на пошук і виявлення вибухонебезпечних матеріалів, речовин та виробів;

– Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575.

Відповідно до цього документа, керівники органів і підрозділів поліції та органів досудового розслідування є відповідальними за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами поліції в запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Комплексне використання сил і засобів усіх органів та підрозділів поліції під час розслідування і розкриття кримінальних правопорушень організовують Голова НПУ, керівники відповідних структурних підрозділів апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональних територіальних органів Національної поліції, головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві та підпорядкованих їм органів і підрозділів поліції на засадах централізації управління ними, координації вжитих заходів та забезпечення належної взаємодії.

Органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, міжрегіональні територіальні органи Національної поліції та їх територіальні (відокремлені) підрозділи є основними службами, які виконують обов'язки з розкриття кримінальних правопорушень органами поліції та відповідають за кінцевий результат цієї роботи за напрямками діяльності.

Інші органи й підрозділи поліції забезпечують здійснення заходів, спрямованих на отримання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також події та факти, які можуть сприяти їх розкриттю і досудовому розслідуванню, у межах своєї компетенції.

Зокрема, після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та

внесення інформації до ЄРДР під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції здійснюють комплекс першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій, зокрема за дорученням слідчого (дознавача), спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і з'ясування всіх обставин події.

Першочергові заходи й невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть передбачати: а) проведення *огляду місця події*; б) *переслідування та затримання правопорушників* за слідами, або вказаними потерпілими й очевидцями напрямками переміщення правопорушника, або *за результатами роботи* службового собаки, організація загороджувальних заходів, зокрема в місцях можливого перебування або появи правопорушників.

СОГ створюють при чергових частинах органів і підрозділів поліції. До складу СОГ включають слідчого (дознавача), працівника оперативного підрозділу, спеціаліста-криміналіста, а також (за необхідності) кінолога зі службовим собакою.

Відповідно до пункту 2.12 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, кінолог на місці події:

1) за узгодженням зі слідчим (дознавачем) визначає межі огляду місця події та порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службового собаки, на підставі наявної інформації визначає доцільність його застосування;

2) уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового собаки за запаховими слідами, речами та предметами, залишеними на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

3) бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні й зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

4) позначає місця виявлення на шляху слідування службового собаки предметів і речей, які можуть бути

використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службового собаки;

5) доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розкриття та розслідування кримінального правопорушення;

6) використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами;

7) обстежує за допомогою службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо);

8) разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує службового собаку;

9) за відсутності можливостей застосування службового собаки або в разі втрати ним сліду діє за вказівкою керівника СОГ.

Окремо про кінолога зі спеціальним собакою («вибухотехнічного» дресирування) зазначено в розділі XIV Інструкції «Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поведіння зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами».

Зокрема, до складу СОГ, яка виїздить на місце події, обов'язково включають кінолога зі **службовим собакою з пошуку вибухівки**, спеціаліста-вибухотехніка (групу спеціалістів-вибухотехніків).

У разі надходження повідомлення про загрозу безпеці людей, про незаконне поведіння зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами уповноважений працівник чергової частини органу, підрозділу поліції за рішенням керівника відповідного органу поліції забезпечує своєчасне інформування та виклик на місце спеціалістів-вибухотехніків, кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки, інформує відповідні територіальні підрозділи ДСНС і заклади охорони здоров'я України.

Працівники поліції, які задіяні в проведенні огляду місця події, пов'язаного з використанням (можливим використанням)

вибухових матеріалів, повинні бути забезпечені засобами індивідуального захисту (бронежилети, шоломи тощо).

Безпосереднє обстеження місця події проводять **спеціалісти-вибухотехніки за участю кінолога зі спеціальним собакою з пошуку вибухівки**. До прибуття спеціалістів-вибухотехніків огляд місця події (приміщення, транспорту, багажу тощо) члени СОГ не проводять.

Спеціалісти-вибухотехніки на місці події:

а) разом із членами СОГ і залученими іншими спеціалістами беруть участь у проведенні огляду, під час якого в установленому КПК України порядку фіксують відомості щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення, зокрема із застосуванням фото- та відеозйомки;

б) оглядають вилучені боєприпаси, вибухові матеріали, пристрої, речовини, засоби ініціювання для визначення категорії небезпечності, надання рекомендацій щодо подальшого поводження з ними;

в) упаковують вибухонебезпечні об'єкти кожний окремо, забезпечуючи надійну їх фіксацію в упаковці.

Після проведення спеціалістом-вибухотехніком огляду вибухових речовин, боєприпасів або предметів, що їх нагадують, й отримання інформації від цього фахівця про відсутність небезпечних вибухових матеріалів за погодженням із керівником органу, підрозділу поліції (відповідальним від керівництва або старшим СОГ) керівник групи вибухотехніків надає дозвіл щодо входження на місце події членів СОГ і залучених спеціалістів.

4. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ МАТЕРІАЛІВ І РЕЧОВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ КІНОЛОГА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ПОШУКУ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН. РОБОТА ЕКСПЕРТА-ОДОРОЛОГА З ВІДБОРУ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ

В умовах воєнного стану в Україні кінологи зі службовими собаками долучаються до виконання службово-бойових завдань національної безпеки й оборони задля пошуку та виявлення вибухонебезпечних предметів (працюють на блокпостах або в складі зведених загонів), а саме:

- оглядають транспортні засоби та багаж щодо виявлення вибухонебезпечних та заборонених предметів і речовин;

- проводять огляд деокупованих територій держави на предмет виявлення вибухонебезпечних та заборонених предметів і речовин;

- проводять огляд споруд, будівель, квартир на деокупованих територіях, де ймовірно перебували російські загарбники, з метою пошуку та виявлення вибухонебезпечних та заборонених предметів і речовин;

- беруть участь в оперативно-профілактичних заходах спільно з працівниками оперативних служб НПУ для виявлення вибухонебезпечних та заборонених предметів і речовин, необхідності дотримання комендантської години, перевірки порушників за їх запаховими слідами щодо їх причетності до вчинених кримінальних правопорушень.

В умовах воєнного стану слід виокремити **чотири основні категорії вибухонебезпечних предметів**, що становлять потенційну загрозу та високий ризик для життя і здоров'я громадян, а саме:

- 1) військові бойові припаси, що залишені, загублені на місцевості під час переміщення військових формувань;

- 2) військові бойові припаси та їх залишки, які були приведені в дію, але за певних причин не вибухнули;

- 3) інженерні бойові припаси (протитанкові, протипіхотні міни), встановлені на місцевості в бойове положення;

- 4) саморобні вибухові пристрої, виготовлені та встановлені з терористичною метою.

Спеціальних собак для пошуку вибухових пристроїв, вибухових речовин, вогнепальної зброї та набоїв працівники поліції використовують під час огляду приміщень та багажу в аеропортах, на залізничних й автобусних станціях, станціях метрополітену, у морських і річкових портах, на блокпостах чи стаціонарних постах патрульної поліції, у житлових, підсобних, поштових приміщеннях, камерах схову, різних транспортних засобах (літаках, плавзасобах, потягах, автобусах, вантажних, легкових автомобілях тощо), інших приміщеннях чи будівлях, а також під час огляду підозрілих осіб.

У процесі проведення цих заходів спеціальні собаки повинні знаходитися на повідку або без нього залежно від ситуації та без намордника.

Застосування спеціальних собак поліції для виявлення вибухівки й вибухових пристроїв дозволено лише в перелічених вище випадках, його проводять у присутності фахівців вибухотехнічної служби.

Безпосередньо перед початком огляду місця події слідчий разом зі спеціалістом-вибухотехніком інструктують всіх учасників огляду про заходи безпеки під час поводження з частинами й деталями вибухонебезпечних предметів. Це завжди повинні бути конкретні рекомендації, що враховують стан об'єктів огляду, наявність або відсутність іржі, вм'ятин, інших пошкоджень, які істотно впливають на ступінь небезпечності виробу. В окремих випадках ці фактори відіграють вирішальну роль, і огляд може бути припинено.

Усунення небезпеки повторного вибуху належить до першочергових заходів на місці події. Причинами можливого повторного вибуху здебільшого є:

- наявність вибухових речовин і пристроїв, що не вибухнули, які можуть бути розкидані вибухом;
- утворення газо-, пароповітряних вибухонебезпечних сумішей унаслідок витоку газу, випару горючих рідин з ушкоджених місткостей, трубопроводів тощо;
- нагрівання міцних герметичних місткостей (балонів) з газами й рідинами внаслідок пожежі;
- наявність спеціально підготовлених до повторного вибуху вибухових пристроїв.

Відповідно до завдань огляду місця події необхідно враховувати, що якісний пошук і виявлення слідів вибуху, вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин можуть здійснювати виключно спеціалісти-вибухотехніки.

З метою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів доцільно залучати спеціалістів-криміналістів, а для ефективного пошуку та виявлення вибухонебезпечних предметів – також вибухотехніків і кінологів (як спеціалістів) зі спеціальними собаками з пошуку вибухівки.

Ускладнює огляд місця події те, що для участі в ньому з метою виявлення, фіксації та вилучення всього комплексу речових доказів необхідно залучати спеціалістів-криміналістів і співробітників експертних установ, які є спеціалістами в різних галузях досліджень.

Передусім це спеціалісти в галузі вибухотехніки, трасології та одорології. Участь в огляді місця події може брати експерт, якого залучають як спеціаліста відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. Для збору слідів запаху доцільно залучати експерта-одоролога або іншого спеціаліста з відповідною освітою. Такі фахівці володіють спеціальними знаннями в галузі криміналістичної одорології та мають практичні навички збирання запахових слідів людини з певного місця.

Експерти МВС не використовують своїх штатних спеціальних собак для виявлення запахових слідів, оскільки згодом ці собаки будуть брати участь в одорологічній експертизі у відповідній лабораторії. А це буде суперечити принципам кримінального провадження (наприклад, робота спеціального собаки на місці події та подальше її використання під час судово-одорологічної експертизи є обставиною, яка викликає обґрунтовані сумніви щодо неупередженості учасників і засобів експертного дослідження).

Експерт-одоролог робить свої припущення про наявність запахових слідів на основі уявлень про ймовірні місця скопчення запахових слідів злочинця.

Відповідний спеціаліст на місці події фіксує, вилучає та пакує виявлені запахові сліди. Невідкладність огляду місця вибуху визначають тим, що ефективність вилучення слідів деяких вибухових речовин (легких, газоподібних) значно зменшується з плином часу. Руйнівний вплив на сліди вибухової речовини здійснюють атмосферні опади (дощ, сніг), а також пориви вітру. Це стосується передусім водорозчинних вибухових речовин та їх компонентів. Крім цього, швидка зміна обстановки на місці події обумовлена проведенням рятувальних

й аварійно-відновлювальних робіт, що можуть призвести до втрати слідів взагалі.

У разі одержання інформації про те, що вибух супроводжувався значною кількістю жертв і значних руйнувань, огляд місця події мають проводити декілька груп слідчих, оперативних співробітників, судових медиків, спеціалістів-криміналістів, експертів-одорологів, вибухотехніків, кінологів зі службовими собаками (за необхідності). Керівництво оглядом і діями його учасників у цих випадках здійснює найдосвідченіший слідчий або керівник підрозділу НПУ.

Якщо виявлено сліди взуття або предмети, залишені ймовірно особами, причетними до вчинення кримінального правопорушення, організовують роботу кінолога зі службовим собакою розшукової спеціалізації. Якщо собака «взяла слід», одному зі співробітників поліції доручають супроводжувати кінолога, уживаючи заходів до збереження виявлених на шляху руху собаки слідів кримінального правопорушення.

Перед вилученням чи знищенням вибухонебезпечних об'єктів, якщо спеціаліст-вибухотехнік вважає це припустимим, їх доцільно оглянути на предмет виявлення запахових слідів, а спеціалісту-криміналісту – дослідити об'єкти на предмет виявлення традиційних криміналістичних слідів, описати їх у протоколі огляду та сфотографувати. У цьому випадку традиційна схема огляду місця події змінюється, адже першим спеціалістом, який працює з вибухонебезпечним предметом, є вибухотехнік. Вибухотехніку слід довести правила поводження з об'єктами, які несуть криміналістично значущу інформацію, щоб не допустити їх пошкодження чи спотворення. Інформацію щодо поводження з криміналістично значущими об'єктами доводить слідчий, а деталізує відповідно до своєї компетенції, спеціаліст-криміналіст.

Після дозволу керівника СОГ спеціаліст-криміналіст починає збирати запахові сліди на місці події. Для роботи на місці події із запаховими слідами використовують одорологічну валізу, що містить: засоби, які забезпечують стерильність під час роботи з джерелами; засоби відбору запахової інформації із джерела; засоби консервації та пакування джерел запаху тощо.

Дії спеціаліста з виявлення, фіксації, вилучення та пакування запахових слідів мають передувати діям інших спеціалістів з дослідження слідової інформації загально-кримінального походження, пошуку запахових слідів правопорушника тощо. Слід зазначити, що дії з пошуку й

вилучення запахів слідів мають передувати роботі з будь-якими іншими слідами або предметами, які можуть стати речовими доказами. Водночас необхідно зважати на те, що неправильне застосування службового собаки іноді призводить до втрати трасологічних та інших слідів, що також є джерелами запаху.

На місці події спеціаліст ураховує комплексний характер механізму слідоутворення, тому перед відбором запахів слідів предмет оглядають щодо наявності мікрооб'єктів (у разі виявлення – їх обережно вилучають), слідів пальців рук і взуття (фотофіксація, копіювання), а потім відбирають запах. Якщо з предмета не можна вилучити всі наявні сліди, слідчий приймає рішення щодо відбору тих з них, що мають найбільше криміналістичне значення для розслідування вчиненого кримінального правопорушення.

Сліди запаху з місця події вилучають двома основними способами: 1) вилучення адсорбенту, що ввібрав запах; 2) вилучення предмета-носія. Комбінований спосіб передбачає вилучення предмета-носія, який знаходиться в контакті з адсорбентом. Вилучення слідів запаху здійснюють шляхом адсорбції та консервації.

Способи вилучення та зберігання запахів слідів детально описано в наукових джерелах, їх використовують і нині в правоохоронній практиці.

Зокрема, для збирання запахів слідів використовують фрагменти чистої бавовняної тканини (байка, фланель, марля) розмірами орієнтовно 10x15 см (марлю складають у 3–4 шари), алюмінієву фольгу в рулоні, паперові конверти (використовують для пакування загорнутих у фольгу предметів), чисті скляні банки з металевими кришками (полімерні пакети та кришки для пакування слідів запахової інформації використовувати не можна, оскільки вони вбирають у себе пахучі речовини та пропускають їх), пульверизатор із водопровідною водою, два анатомічні (великі) пінцети, товсті гумові рукавички (наприклад, марки «лужно-кислотні»).

Для вилучення носіїв одорологічних слідів невеликі предмети, з поверхні яких не вилучають інші сліди (наприклад, дактилоскопічні), якщо вони сухі, огортають кількома шарами фольги й упаковують у скляні банки або паперові пакети. Якщо з предмета необхідно зняти сліди пальців рук і водночас він може нести важливу запахову інформацію, потрібно упакувати його за можливості в герметичну коробку, у яку перед

транспортуванням покласти фрагмент адсорбенту (тканини) для вбирання запаху безконтактним способом. У лабораторії з такого предмета спеціаліст-одоролог вилучає запаховий слід, після чого знімають дактилоскопічні та інші сліди.

Волосся упаковують у паперові конверти (для одорологічної експертизи достатньо 3–4 засалені волосини).

Сліди крові вилучають за загальними правилами, але слід урахувати, що для одорологічного дослідження не придатні зразки крові трупа в гнилісному стані та які підлягали впливу високої температури або знаходилися протягом тривалого часу у воді.

Якщо вилучити предмет цілком неможливо, з нього потрібно зняти *запахову пробу*. Роботу зі слідами такого походження проводять у гумових рукавичках. Спочатку потрібно злегка зволожити предмет-носії з пульверизатора, якщо він сухий (дуже дрібними краплями, направляючи бризки догори над предметом), потім його огортають фрагментами чистої бавовняної тканини, а зверху – двома-трьома шарами алюмінієвої фольги, ретельно обжимаючи для забезпечення щільного контакту з предметом. На горизонтальну поверхню слідоносія тканину накладають пінцетами, накривають фольгою та притискають зверху будь-яким вантажем. Накопичування тканиною запахових речовин має тривати протягом усього часу проведення процесуальної дії, однак цей період повинен тривати не менше ніж одну годину.

Одночасно зі зняттям проби з предмета необхідно відібрати *зразок фонових запаху*. Для цього в приміщення, у якому проводять огляд, або на місцевості на відстані від об'єкта просто кладуть чистий фрагмент тканини на той самий проміжок часу. Потім фрагменти тканини з кожною відібраною пробой роздільно загортають у два-три шари алюмінієвої фольги, ретельно загортаючи й обжимаючи краї (щоб запобігти втраті запахових речовин) або закривають у скляні банки з металевими кришками. Упаковані сліди печатують бирками, на яких обов'язково зазначають найменування проби (об'єкта), дату, місце та час вилучення проби, за яким провадженням її вилучено, особливі умови, які характеризують вид і зберігання слідів запаху (різкі запахи, сила повітря, температура, опади тощо). Написи завіряють підписами учасники процесуальної дії.

Для нетривалої консервації (відсутність банок-сховищ, значна кількість запахових об'єктів) адсорбент загортають у три-чотири шари фольги, упаковують у новий поліетиленовий пакет, щільно закріплюють, опечатують й одразу надсилають в одорологічну лабораторію.

Поряд із центром вибуху ретельному огляду підлягає навколишня місцевість. Посилену увагу слід спрямувати на деталі, які не є частинами об'єктів, що становлять речову обстановку, тобто могли бути деталями вибухового пристрою. Слід зосередити увагу на предметах і слідах, які могли бути залишені злочинцем, що «заклав» вибухонебезпечний предмет у певному місці (епіцентр вибуху) й оглядати прилеглу місцевість, ураховуючи ймовірні шляхи підходу-відходу від епіцентру вибуху.

Вибухові речовини та їх окремі компоненти є леткими, а також здатні вступати в хімічні реакції з речовинами навколишнього середовища, тому залежно від виду речовини та її фізико-хімічних властивостей залишки вибухових речовин у мікрокількостях здатні зберігатися, не змінюючи свого складу на місці події, найчастіше протягом нетривалих проміжків часу.

Після завершення огляду місця події його результати фіксують у протоколі. У ньому, зокрема, детально описують спосіб виявлення та вилучення запахових слідів. За необхідності фотографують об'єкт-носії зазначених слідів. Як і під час вилучення інших слідів, упаковані запахові сліди опечатують, на упаковці (бирці) роблять пояснювальні написи, ставлять свої підписи поняті, слідчий та інші учасники огляду.

Об'єкти, з яких проводять відбір запахових слідів, фіксують оглядовою та вузловою фотозйомкою, з номерними покажчиками – до накладення адсорбенту й під час адсорбції.

Крім цього, місця відбору запахових слідів слід позначити на плані, який приєднують як додаток до протоколу огляду місця події.

Отже, переважно під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухонебезпечних речовин, ідеться про дві основні групи запахових слідів – власне сліди вибухонебезпечних речовин і запахові сліди, які можуть охоплювати як запахові сліди вибухонебезпечних об'єктів, так і запахові сліди людей, які причетні про вчинення кримінальних правопорушень.

Після закінчення роботи зі службовим собакою на місці події кінолог складає акт про застосування службового собаки у двох примірниках, один з яких долучають слідчі до матеріалів кримінального провадження, а інший зберігають у кінологічному підрозділі, а також довідку про результати застосування службового собаки або рапорт (у разі невикористання) з обов'язковим зазначенням причин невикористання собаки. Факт участі в огляді кінолога зі службовим собакою фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії.

Речові докази, що вилучають з місця вибуху для подальшого проведення криміналістичних експертиз, повинні бути відповідно упаковані. Оптимальним матеріалом для їх упакування з метою збереження мікрокількостей вибухових речовин є герметична скляна тара. Поліетилен для цього значно поступається склу, тому що має здатність пропускати пари вибухових речовин (наприклад тротилу). Однак це не означає, що поліетилен не придатний для упакування, у нього можна пакувати великі за розміром речові докази, для яких складно знайти скляну тару, обертаючи їх у декілька шарів товстою поліетиленовою плівкою або поміщаючи їх до герметично запаяних поліетиленових пакетів. Як сорбуючий матеріал, здатний «поглинати» пари вибухової речовини, до упаковки з поліетилену корисно поміщати шматки вати або фільтрувального паперу. Для упакування особливо великих речових доказів можна використовувати щільний обгортковий папір, обертаючи ним у декілька шарів необхідний предмет.

Слід урахувати, що поряд з деталями вибухових пристроїв і засобів вибуху можуть бути виявлені сліди взуття особи, яка вчинила вибух, сліди куріння, елементи одягу та інші сліди, які міститимуть запахів інформацію.

Заходи безпеки кінолога під час виконання завдань з пошуку вибухових речовин

Під час проведення заходів з виявлення за допомогою спеціальних собак вибухових речовин і пристроїв необхідно дотримуватися таких заходів безпеки:

- 1) службових собак застосовують тільки після ретельного візуального огляду кінологом поверхні або окремих об'єктів на предмет виявлення ознак встановлених вибухових пристроїв;

2) усі рухи кінологи виконують повільно, собаку з повідка здебільшого не відпускають (залежно від обставин). Інформацію про наявність розшукуваного запаху вибухівки отримують за допомогою набуття собакою певної сигнальної пози (посадка або укладка);

3) кінолог перед роботою на місці події повинен одягнути бронежилет відповідного класу захисту та пройти інструктаж перед оглядом;

4) кінолог у процесі роботи не повинен здійснювати жодних механічних порушень обстановки: відкривати двері, вікна, переміщувати предмети, смикати, тягнути, обрізати шнур, шпагат, мотузку, дріт тощо. Ці дії здійснюють вибухотехніки за допомогою спеціальних пристосувань;

5) у разі застосування собаки для пошуку вибухівки кінолог повинен уважно стежити за роботою собаки з тим, щоб за його поведінкою визначити джерело розшукуваного запаху;

6) у разі визначення за допомогою спеціального собаки місцезнаходження вибухового пристрою (вибухової речовини) чи предметів незрозумілого походження з розшукуванням запахом кінолог повинен негайно повідомити про це вибухотехніків і відійти на безпечну відстань або перебувати в укритті до закінчення проведення робіт зі знешкодження вибухового пристрою (вилучення вибухової речовини). Заборонено чіпати підозрілі предмети чи пристрої, переміщати їх з місця на місце;

7) категорично заборонено кінологу із собакою бути присутніми на місці проведення робіт зі знешкодження вибухового пристрою.

Характерні демаскувальні ознаки встановлення вибухових пристроїв:

1) у спорудах, будівлях і приміщеннях:

– сліди свіжої штукатурки, цегляної кладки, фарбування підлоги чи сліди їх порушення;

– штучна захаращеність, наявність цінних предметів у незаселених місцях;

– наявність дротів, розтяжок до різних предметів, елементів будівлі;

– сторонні предмети в каналізаціях, димарях, вентиляційних люках;

- наявність тари, пакувального матеріалу, шматків дротів, шпагату, ізолювальної стрічки, різного інструменту;

- звуки роботи годинникового механізму від будь-якого предмета чи поверхні тощо;

2) на відкритій місцевості:

- сліди свіжих земельних робіт;

- наявність на дорогах окремих ділянок, які мають порушення цілісності покриття, або відмінність тону окремих місць від загального кольору полотна, дороги, стежки, а також насипаного ґрунту у вигляді окремих куп або смуг;

- місця порушення щільності й однорідності ґрунту;

- сліди штучного ущільнення ґрунту взуттям, трамбівками, ходовою частиною техніки;

- наявність на проїжджій частині дороги чи поруч окремих камінців чи завалів з них, а також предметів, не притаманних для цієї місцевості;

- наявність над поверхнею ґрунту шнурів, дротів тощо.

5. МОЖЛИВОСТІ ОДОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВООПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА РЕЧОВИНАМИ

Використання спеціальних знань у галузі одорології в кримінальному провадженні за фактами, пов'язаними з вибуховими матеріалами та речовинами, відбувається у формах:

1) лабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху людини, зібраних на уніфіковані носії, у спеціально обладнаному приміщенні одорологічної лабораторії;

2) позалабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху різних речових джерел інформації, а саме:

а) переслідування злочинця або пошук іншої людини за слідами запаху, залишеними на вибухових матеріалах і предметах й інших речових джерелах інформації довколишнього середовища;

б) виявлення за слідами запаху схованих у тайниках: вибухових матеріалів і предметів; вибухових речовин і вибухових пристроїв; небезпечних речовин, що переміщуються контрабандним шляхом; виявлення за слідами запаху людей, що перебувають під завалами внаслідок вибухів, дії сил природи, нещасного випадку або терористичного акту.

Діагностичні одорологічні дослідження спрямовані на виконання таких завдань:

1. Встановлення наявності в запахових зразках або на предметах, вилучених із місця події, запахових слідів людини як біологічного виду. На вирішення може бути поставлено такі питання:

– чи наявні на наданих для дослідження предметах (матеріалах) запахові сліди людини;

– чи наявні в наданих для дослідження запахових зразках запахові сліди людини.

2. Встановлення факту залишення запахових слідів однією або декількома особами в запахових зразках або на предметах (матеріалах), вилучених із місця події. На вирішення може бути поставлено такі питання:

– однією чи декількома особами залишені запахові сліди на наданих для дослідження предметах (матеріалах);

– однією чи декількома особами залишені запахові сліди на наданих для дослідження запахових зразках.

3. Встановлення статі осіб, запахів сліди яких наявні в запахових зразках або на предметах (матеріалах), вилучених із місця події. На вирішення може бути поставлено такі питання:

– особою якої статі залишені запахів сліди на наданих для дослідження предметах (матеріалах);

– особою якої статі залишені запахів сліди в наданих для дослідження запахових зразках.

Для кожного дослідження можуть застосовувати собак-детекторів.

Виконання завдань індивідуальної ідентифікації. За наявності достатньої кількості запахових речовин у запахових слідах після надання порівняльних зразків підозрюваних осіб можна провести порівняльне одорологічне дослідження з метою встановлення наявності індивідуальних запахових слідів певної особи в запахових зразках або на вибухових матеріалах і предметах, вилучених із місця події.

Висновки за результатами дослідження запахових слідів можуть бути категорично позитивні (встановлено наявність аналізованої запахової характеристики), категорично негативні (аналізованої запахової характеристики на об'єкті не виявлено) або ймовірно позитивні (на предметі (матеріалі), можливо, наявна аналізована запахова характеристика) і ймовірно негативні (на предметі (матеріалі), можливо, немає аналізованої запахової характеристики).

У разі одержання стійких негативних результатів із застосуванням декількох собак-детекторів під час проведення досліджень з метою виявлення певних запахових ознак закономірним є висновок про невиявлення відповідних ознак у досліджуваному запаховому сліді.

ВИСНОВКИ

Запахові сліди людини посідають важливе місце в процесі розслідування кримінального правопорушення та встановлення особи, яка його вчинила. Запаховий слід належить до індивідуальних слідів людини біологічного походження. Для ідентифікації особи за зразком її запаху можуть використовувати одорологічну вибірку, застосовуючи кінологічні або інструментальні методи.

Виявлення кінологом зі спеціальним службовим собакою вибухових матеріалів і речовин має такі особливості:

- дотримання заходів безпеки в умовах можливих повторних вибухів додаткових вибухових пристроїв і легкозаймистих речовин, обвалів, пожеж тощо;

- велика площа обстеження та кількість слідів, зокрема фрагментів вибухових пристроїв;

- проведення аварійно-рятувальних робіт і забезпечення зберігання одорологічної слідової інформації. У зв'язку з цим є імовірність раптової втрати слідів вибухових речовин і запахових слідів, що мають властивості до швидкого перетворення в інші сполуки, є леткими й нестійкими;

- дотримання заходів безпеки під час транспортування та зберігання вилучених вибухонебезпечних речових доказів із запаховими слідами.

В умовах воєнного стану кінологи зі службовими собаками з пошуку вибухівки виконують такі види оперативно-розшукових, профілактичних, криміналістичних та службово-бойових завдань:

- огляд транспортних засобів та багажу на блок-постах з метою виявлення вибухонебезпечних матеріалів, зброї та бойових припасів;

- огляд деокупованих територій держави з метою пошуку і виявлення вибухонебезпечних предметів і речовин, а також огляд споруд, будівель, квартир та різних приміщень – місць ймовірного перебування російських військовослужбовців, з метою перевірки об'єктів на вибухобезпечність й відсутність вибухових пристроїв;

оперативно-розшукові, профілактичні і криміналістичні заходи спільно з працівниками органів досудового розслідування та оперативних підрозділів правоохоронних органів для виявлення вибухонебезпечних та заборонених предметів і речовин, перевірки порушників за їх запаховими слідами щодо їх причетності до вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом вибухонебезпечних матеріалів;

патрулювання визначених територій та забезпечення заходів публічної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури.

Значення запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з вибухонебезпечними матеріалами й речовинами, полягає у вирішенні оперативно-розшукових завдань, висуненні криміналістичних версій та використанні їх у процесі доказування як важливих речових доказів причетності особи до вчиненого злочину.

Збирання запахових слідів проводять особи, які володіють спеціальними знаннями. До таких спеціалістів належать кінологи й експерти-одорологи. До відбору запахових слідів на місці події доцільно залучати кваліфікованих експертів одорологічних лабораторій науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України.

Для підвищення ефективності процесу збирання запахових слідів доцільно поєднувати зусилля кінолога зі спеціальним собакою (собакою-детектором) і експерта-одоролога. Кінолог з використанням розшукової собаки виявляє на місці події запахові сліди та за рішенням керівника СОГ здійснює пошук і переслідування правопорушника, який залишив місце злочину. Спеціаліст-одоролог на місці події фіксує, вилучає та пакує виявлені запахові сліди, які буде надано для проведення судово-одорологічної експертизи, а за наявності відповідних підстав – комплексної вибухотехнічної та одорологічної експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 1 листоп. 2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>.

5. Про затвердження Інструкції про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 19 серп. 2019 р. № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text>.

6. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серп. 1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

7. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

8. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів ДСНС : наказ МВС України від 11 лип. 2018 р. № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0896-18#Text>.

Навчально-наукова література

9. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, 2003. 502 с.

10. Басай В. Д., Кириченко О. А. Основи одорології : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника ; Юрид. ін-т, 2002. 576 с.

11. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [редкол. : В.Ю. Шепітько (голова) та ін.]. Харків : Право, 2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. 952 с.

12. Волошин О. Г. Робота із запаховими слідами на місці події та безпосереднє використання їх для пошуку відсутньої особи за гарячими слідами. *Особливості організації кінологічної діяльності правоохоронних органів в Україні* : тези доп. учасн. наук.-практ. семінару (Харків, 29 жовт. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 16–25.

13. Дії поліції у разі виявлення зброї та вибухових пристроїв або слідів їх застосування : довідник / кол. авт. ; за заг. ред. С. С. Чернявського, О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького. Київ, 2019. 148 с.

14. Євстафієва Ю. М., Бучковська В. І. Особливості використання службових собак під час оперативно-розшукових та профілактичних заходів. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 121. С. 127–132. DOI: <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2021.121.18>.

15. Інструкція з вилучення, консервації запаху людини. Київ : Гол. упр. карного розшуку МВС України, 1993. 16 с.

16. Клименко Н. І., Кириченко О. А., Біленчук П. Д. Судова одорологія. Дніпропетровськ : ДДУ, 1994. 164 с.

17. Коломієць С. І. Розвиток кінологічних служб органів системи МВС. *Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 14 груд. 2018 р.). Харків : ХНУВС, 2018. С. 10–14.

18. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Запахові сліди та їх властивості : метод. рек. Київ : КИИ, 2010. 52 с.
19. Копча В. В. Правозахисна функція держав Центральної Європи: теоретичні і порівняльно-правові аспекти : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 396 с.
20. Криміналістична техніка. Книга друга (частина II) : навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова. Київ : КИИ, 2011. 352 с.
21. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки : посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / О. З. Мармура, Є. О. Письменський, А. Б. Ткачик. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 44 с.
22. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху / [Г. В. Прохоров-Лукін, В. І. Пашенко, В. І. Биков та ін.]. Київ : Еліт Прінт, 2011. 216 с.
23. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини : метод. рек. / [Я. В. Фурман, В. В. Юсупов, Л. Т. Котляренко, Р. С. Дмитрук]. Київ : НАВС, 2016. 44 с.
24. Приходько Ю. П., Івасишин Т. М., Кульчицький А. Б., Мунчак В. М. Деякі аспекти ситуаційної вибухотехнічної експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 450–459. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.45>.
25. Рувін О. Г. Методичний посібник для навчання фахівців-кінологів з пошуку вибухових пристроїв та вибухівки, вогнепальної зброї та боеприпасів. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 1999.
26. Салтевський М. В. Використання запахових слідів для розкриття і розслідування злочинів. Київ: КВШ МВС, 1982. 52 с.
27. Салтевський М. В., Глібко В. М. Запахові сліди у слідчій практиці. Київ : НМК ВО, 1992. 56 с.
28. Судові експертизи у процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с.
29. Технічні характеристики та матеріальна частина ручних гранат, гранатометів і боеприпасів до них : метод. посіб. / [С. Г. Луценко, Ю. П. Приходько, В. П. Багрій та ін.]. Київ : УкрДГРІ, 2018. 291 с. (Серія «Бібліотека вибухотехніка»).
30. Юсупов В. В., Антощук А. О. Збирання запахових слідів на місці події: шляхи удосконалення. *Юридичний*

науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 478–481. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/110>.

31. Юсупов В. В. Криміналістичні властивості запахових слідів людини та їх значення під час розслідування кримінальних правопорушень. *Особливості організації кінологічної діяльності правоохоронних органів в Україні* : тези доп. учасн. наук.-практ. конф. (Харків, 17 листоп. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 91–94.

32. Яценко І. Судово-ветеринарний експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 64–97. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.05.

33. Ящук В. О. Дослідження запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 623–626. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/153>.

Науково-практичне видання

ЮСУПОВ Володимир Васильович,
АНТОЩУК Андрій Олександрович,
ПРИХОДЬКО Юрій Павлович,
КОПЧА Василь Васильович,
КРАСЬОХА Ярослав Вікторович,
ФІЛПОВ Юрій Євгенович

**ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК
КІНОЛОГІЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Методичні рекомендації

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 28.08.2023. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 3,0. Ум. друк. арк. 2,79.

Тираж 50 прим.
